

ЕНОГЕНЕЗ УКРАЇНЦІВ: ДО ІСТОРІЇ ВИВЧЕННЯ, ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ

У статті аналізуються основні версії етногенезу українців. Дається поділ концепцій на дві групи: а) «старшого брата», незалежно від того, кого таким проголошують, і б) незалежного походження східнослов'янських народів. Названо праці, які стали опорою при вивченні українського етногенезу. Також приділено увагу методології й методиці етногенетичного синтезу.

Ключові слова: етногенез, українці, «давньоруська народність», методика, синтез.

Свого часу, працюючи над книгою з етногенезу українців¹, автор цих рядків оминув детальний виклад історіографії, зробивши лише деякі примітки історіографічного характеру. Це було зроблено свідомо, з огляду на велику заполітизованість² проблеми, якої я намагався всіякою уникати. Проте від мене настійно стали вимагати висловити своє ставлення до публікацій певних авторів з приводу походження українського народу. Це й стало темою даної статті.

Етногенезові українців присвячена величезна кількість праць. Проте їхній детальний історіографічний огляд сам по собі не набагато наблизить нас до розв'язання українського етногенезу, оскільки в цих публікаціях іноді більше ідеології, ніж науки. До того ж, історіографічні огляди цієї проблеми, хоч і не вичерпні, але досить детальні, вже написані³. Зокрема, слід назвати великою мірою історіографічну за характером книгу Н. Полонської-Василенко «Дві концепції історії України і Росії»⁴. Достатньо детальними, хоч і зрощеними з різних світоглядних та методологічних позицій, є історіографічні огляди П. Толочка⁵, а також Я. Ісаєвича й В. Барана⁶. А. Момрик розглядає історіографію етногенезу українців до 60-х років XIX ст.⁷, темі ж генези концепції «давньоруської народності» присвячена книга Н. Юсової⁸.

Мої власні роздуми над історією вивчення етногенезу українців тією чи іншою мірою доповнять роботи названих дослідників. Спочатку проаналізуємо публікації тих авторів, які сьогодні «на слуху» і мають значний вплив на науковий і широкий читацький загал. А потім розглянемо публікації вчених, продовжувачем яких вважає себе автор статті, а також праці, які загалом використані в роботі. Природно, що пропонований історіографічний огляд включає аналіз методології та конкретних методик, застосовуваних різними авторами при вивченні етногенезу східнослов'янських народів, і, в першу чергу, українців. Крім того, вважаю за потрібне проаналізувати вироблені вченими різних країн загальнотеоретичні засади етногенетичних студій, які сьогодні вважаються такими, що найбільше відповідають завданням такого роду досліджень.

Попри велику кількість публікацій, присвячених етногенезові українців, і, на перший погляд, великий різномісний у концепціях авторів, усі вони можуть бути об'єднані у дві великі групи. Першу складають прихильники існування в минулому однієї слов'янської етнічної спільноти (часто не конкретизується, очевидно, не випадково, був то етнос, чи щось інше), від якої відгалузилися інші східнослов'янські, а то й узагалі всі слов'янські, народи (теорії «старшого брата»). Другу групу утворюють ті, хто обстоює незалежне від самого початку формування слов'янських етносів.

Зараз в Україні пануючими є дві концепції етногенезу українців, які, будучи ідейно протилежними, як не дивно, обидві є концепціями «старшого брата». Тільки «брат» цей у них різний. Ідеться про концепції, головними репрезентантами яких є П. Толочко і Л. Залізняка. Стосовно позиції П. Толочка слід зазначити, що це – відома з радянських часів концепція «давньоруської народності», яка після монгольського завоювання, мовляв, розпалася на росіян, українців та білорусів. Недавня його книга «Давньоруська народність»⁹ показує, що автор до висловлених раніше аргументів нічого суттєвого не додав. П. Толочко акцентує на фактах, які, як він вважає, доводять етнічну єдність давньоруського населення на рівні «народності» (тобто етносу, хоч він цього терміна, як правило, уникає), зокрема, вказує на єдність мови, території, самосвідомості, культури та господарства¹⁰. Проте впадає в око, що, хоч автор і наводить справді зафіксовані в джерелах факти, вони стосуються в основному лише соціальної верхівки. А от традиційної побутової культури простолюду, яка служить базою виникнення етнічності, П. Толочко переважно не торкається, так само і мову він має на увазі лише літературну. Але згадаймо, що в Середні віки вся багатоетнічна католицька Європа мала, за невеликими винятками, єдину літературну мову – латинь. Стосовно господарства слід сказати, що хоч і було це повсюди переважно землеробство, проте форми його на порослій дрімучими лісами Півночі і на значною мірою лісостеповому Півдні були різними¹¹. А безперервні усобиці, що супроводжувалися розбоями, в яких активно брали участь аж ніяк не одні князі з дружинами, свідчать про те, що мешканці окремих земель Русі не вважали жителів інших земель етнічно «своїми».

Доводячи існування давньоруської етнічної єдності, П. Толочко називає лише аргументи на її користь і оминає факти, які свідчать про те, що єдність ця була вельми відносною. Тут слід нагадати, що вже В. Мавродін, який у 1940-х роках остаточно сформулював концепцію «давньоруської народності», наголошував на відносності її етнічної єдності та на тому, що вона, мовляв, так до кінця й не складалася («...цей процес не завершився»)¹². Та й сам П. Толочко визнає, що «формування єдиної давньоруської народності не призвело до ліквідації плеємних етнографічних відмінностей різних регіонів країни»¹³. На умовності єдності «давньоруської народності» і навіть на тому, що вона, буцімто, складалася з окремих спільнот етнічного типу, наголошувало чи-

мало дослідників, наприклад, в Україні це К. Гуслистий¹⁴, у Росії Г. Хабургаєв¹⁵, І. Фроянов¹⁶ та інші. До цього слід додати, що дехто з учених також висловлювалися на користь формування «української народності» вже на останніх етапах історії Київської Русі. Це, зокрема, слід сказати про росіян О. Преснякова та В. Пашута і про українців Ф. Шевченка й М. Брайчевського.

Так, В. Пашуто солідаризується зі своїм попередником О. Пресняковим: «Як писав О. Є. Пресняков: «Українська народність склалась у найглибших основах своєї національно-культурної індивідуальності за часів блискучого, хоча й короткого розквіту самостійного політичного життя Галицько-Волинської Русі Романа Мстиславича «самодержця вся Русі» та його знаменитого сина «короля Галицького Данила...»¹⁷. Цікавими є й слова Ф. Шевченка: «...постає питання про державність українського народу в давнину. Такими державними організаціями до певної міри можна вважати згадані південно-руські князівства, а також Галицько-Волинське, яке проіснувало до середини XIV ст., коли українська народність, без сумніву, уже сформувалась»¹⁸. Як бачимо, з «давньоруською народністю» не все було так однозначно навіть у часи панування радянських ідеологем. Просто, на цей висловлювання учених, після впровадження в інформаційний обіг ідеологічного міфу про «давньоруську народність», наголошувати не дозволялося (наприклад, статтю Ф. Шевченка 1951 року заборонили друкувати). Також віднесення згаданими вченими завершення українського етногенезу на заключний період історії Давньої Русі свідчить на користь концепції автора цих рядків (свого часу я теж датував цю подію тим же часом, ще не знаючи про їхню думку з цього приводу¹⁹).

Нагадаю, що сформульована концепція «давньоруської народності» була ще до завершення розробки теорії етносу на початку 1970-х років етнологом-теоретиком Ю. Бромлеем²⁰. Тобто в часи створення В. Мавродіним концепції «давньоруської народності» ще власне не було й визначено, що ж таке етнос. Ситуація незавершеності етноутворення, коли під зовнішніми ознаками етнічної єдності проступають глибинні, та ще й вагомні, етнічні відмінності, характерна для складених з окремих етносів метаетнічних спільнот, положення про які було сформульоване радянськими етнологами у 1970-х роках²¹. Тобто роботи П. Толочка доводять існування в Давній Русі метаетнічної спільноти, яку він, за усталеною з радянських часів традицією, зве «народністю».

На перший погляд, концепція «давньоруської народності» не передбачає існування «старшого брата». Проте в умовах монополізації Росією давньоруської спадщини, коли у працях російських науковців фактично ставиться знак рівності між «руськими» й Росією, з одного боку, і Київською Руссю та її населенням (причому й на теренах майбутньої України), – з іншого, все саме так і є. Справа подається так, ніби вся історія Давньої Русі є першим етапом історії лише однієї Росії. А різні там українські й білоруські «відгалуження» від «общерусского» стовбура є явищем пізнім

і аномальним, оскільки викликані іноземними (переважно польським і литовським) впливами.

Взагалі ж, етногенетична концепція, в руслі якої «давньоруської народності» відводилося таке важливе місце, була сформульована в рамках жорсткого ідеологічного імперського наступу на все неросійське на базі російського націоналізму в СРСР у кінці 1930-х – 1940-х роках. Ця концепція, що мала «потужний заряд (російського – В. Б.) націоналізму, який містився в роботах радянських авторів зі слов'яно-російського етногенезу, (...) давала історичне обґрунтування існуванню радянської імперії на чолі з російським народом»²². І саме так її слід сприймати й сьогодні.

До речі, П. Толочко останнім часом декларує²³ й ретельно дотримується правила написання етнонімічних і топонімічних термінів, що мають корінь *рус-*, з одним «с»: «древнеруский», «руский» і т. п., що, звичайно, правильно. Разом з тим він, уживає стосовно давньоруської доби етнонім «русские» (за формою не субстантив, а атрибутив), який є тим же «русские», лише має одне «с»²⁴. У той же час у давньоруських джерелах такий етнонім не зустрічається, там він вживається лише в ролі означення: «русские князи», «роусьские люди» тощо. Крім того, етнонім «русские» не можна прикладати до населення Південної Русі – майбутньої України, він тут ніколи не побутував. Разом з тим, в одній із публікацій П. Толочка зустрічаємо стосовно руйнування під тиском монголів укріплень галицько-волинських міст буквально таке: «Исполнителями этой драматической акции должны были стать сами руские»²⁵. Тобто він знову ж фактично доводить існування в давньоруські часи на Галичині та Волині, народу з етнонімом, який відрізняється від назви сучасного російського етносу лише тим, що має одне «с», а не два. У цьому плані зазначу, що форма етноніма-самоназви «русские» є настільки унікальною, яка більше ніде, окрім Росії, не зустрічається. Крім того, про появу етноніма (не атрибутива, а субстантива) «русские» раніше за XIII–XIV ст. взагалі говорити не доводиться, не кажучи вже про те, що до Південної Русі він не має жодного стосунку²⁶.

Концепцію «давньоруської народності» підтримують і деякі інші науковці, проте до тих, хто свого часу її активно відстоював, з українських учених, окрім П. Толочка, можна віднести, очевидно, лише О. Моцю. Останнім часом він відійшов від своєї попередньої позиції і в книзі «Південна Руська земля»²⁷ та інших публікаціях фактично показує, що єдиного давньоруського етносу не існувало. Щоправда, він твердить, що «давньоруська народність» ніби й була, зокрема, в містах. Але оскільки міське населення в давньоруські часи складало незначну меншість, то цієї народності, виходить, що і не було²⁸.

Інша концепція, головним представником якої сьогодні є Л. Залізник, теж доводить існування «старшого брата», тільки таким у ній є вже українці. Найперше, слід почати з того, що Л. Залізник ніяк не обґрунтовує власних теоретичних позицій, а також методика вивчення етногенезу, яку він застосовує. І це, гадаю, симптоматично. Так, для Залізника головним при визна-

ченні появи етносу є «екстраполювати на україногенез добре вивчені закономірності етногенезу поляків, німців, англійців, французів, спиратися у вивченні української історії на загальноєвропейські історичні закони»²⁹. Тут звертає на себе увагу намір автора вивчати етногенез народу, застосовуючи «історичні закони», а не закономірності еволюції етнічних спільнот. А крім того, не вивчивши етногенез якогось народу на його власному матеріалі, починати все із порівняння з іншими народами видається не коректним. Далі Л. Залізняк зазначає: «Найбільш переконливою і науково аргументованою, на мою думку, є ранньосередньовічна (ранньослов'янська) версія походження українців. Її прибічники вважають, що вік українського етносу становить близько 1500 років – стільки ж, скільки мають в середньому всі народи, сформовані в загальноєвропейському історичному процесі». Найперше, ні в одній з публікацій автор не вказує, хто ж аргументував цю думку, особливо стосовно європейських народів, сам він її не аргументує теж. А крім того, зазначені ним народи, що мають, на його думку, вік 1500 років, зокрема, французи, іспанці, англійці, румуни, чехи, поляки, наскільки відомо, не є аж такими «старими». Зокрема, етногенез іспанців завершився аж після утворення в XV ст. в Іспанії централізованої держави; чеський етнос сформувався лише після злиття, приблизно в епоху класичного Середньовіччя, чеської та моравської обласних народностей; тоді ж утворився й польський народ; а французи сформувалися з окремих обласних народностей як етнос лише в XVII–XVIII ст. Про німців, як про єдиний народ, до об'єднання Німеччини в XIX ст., теж навряд чи можна говорити. Англосакси сформувалися в VII–X ст., проте з завойовниками норманами вони злилися в один англійський народ, очевидно, аж у XIV ст.³⁰ А румуни до того, як східнороманські локальні етноси мунтянів і молдаван (можливо, й інші) об'єдналися в XIX – на початку XX ст., теж не могли існувати як єдиний етнос³¹. Та й узагалі, європейські етноси виникали тоді, коли для цього склалися відповідні умови, і єдиною «історичною закономірністю» тут було переборення політичної роздробленості країни. А ця подія припадала в різних країнах на різні часи.

Головним критерієм появи етносу для Л. Залізняка служить «безперервна тяглість етноісторичного (етнокультурного) розвитку». Так, він заявляє: «Сучасна етнологія визначає час появи на історичній арені певного народу ретроспективним шляхом, прослідкувавши тяглість етнокультурного розвитку в глибині віків»³². Але автору даної статті невідомо, щоб хтось із етнологів застосовував при вивченні етногенезу саме таку методику. Посилання на роботи етнологів, як фактологічні, так і теоретичні, у Л. Залізняка цілком відсутні. Взагалі-то автор цих рядків не проти нових методик етногенезу, але все нове треба відповідно обґрунтовувати, та ще й наводячи при цьому власне ставлення до зробленого попередниками. У даному ж разі ми, очевидно, маємо справу з повним, так би мовити, експромтом Л. Залізняка, який, до того ж, ніяк ним не обґрунтовується. Не пояснено, що мається

на увазі під «безперервністю етноісторичного розвитку», не дасться роз'ясненню, як же ця «безперервність» визначати на практиці. Якщо використовуються методи лише археології (а такий висновок випливає з контексту публікацій Л. Залізняка), то це, на наш погляд, неправильно. Адже, при всій повазі до археології, мусимо визнати, що в силу специфіки археологічних артефактів, поза можливостями цієї науки фактично залишається вивчення чи не переважної більшості аспектів життя спільноти. Це майже вся політична і соціонормативна культура, більшість вірувань, фольклор, народна музика, мова, і також етнічна самоідентифікація. Крім того, існують дуже серйозні аргументи на користь того, що етнос і археологічна культура не збігаються, й між ними існує настільки непрямий зв'язок, що методами лише археології у більшості випадків «влонити» його практично неможливо³³.

Та й узагалі, наскільки мені відомо, перервати етноісторичний процес настільки радикально, щоб його не можна було знову з'єднати, не так просто. Крім того, відомо безліч випадків народження нового етносу, коли ніякої перервності з попередніми історичними етапами не спостерігалось. У тих же Англії, Чехії, Польщі, Франції, Німеччині та Румунії ніякої перервності в етноісторичних процесах між існуванням локальних (обласних) етносів і утворенням з них англійців, чехів, поляків, французів, німців та румунів не було. Взагалі ж, загальновизнаним в етнології вважається, що найосновнішою ознакою народження етносу є поява у його членів єдиної етнічної самосвідомості (самоідентифікації). А найкращим індикатором її існування є наявність єдиного для всієї спільноти ендоетноніма (самоназви). Це положення було обґрунтоване російським етнологом М. Крюковим на матеріалах стародавніх Греції та Китаю³⁴. Він цим самим продемонстрував, що головною етновизначальною ознакою самосвідомості є не лише в сучасних умовах, а й у доновітні часи, коли дуже значну роль серед етнодиференціюючих чинників грала етнічна культура. У наш же час, під впливом тенденції до нівелювання етнокультурних відмінностей народів, багато хто з західних представників концепцій етнічності взагалі схильний абсолютизувати етнічну самоідентифікацію (самосвідомість), відриваючи її від етнокультури та вважаючи практично єдиною суттєвою етновизначальною ознакою³⁵.

У публікаціях Л. Залізняка немає справжнього детального аналізу етнокультурної ситуації на теренах розселення східних слов'ян. Не шукає він і проявів етнічної самоідентифікації, яка б указувала на появу українського етносу. Читаючи публікації цього автора, складається враження що всі ці побудови йому потрібні, щоб витворити концепцію українського «старшого брата». Адже етногенез слов'янських народів, який Л. Залізняк чомусь називає «слов'яногенезом» (насправді слов'яногенез – це генеза слов'ян як етносу), на його думку, зводився до «виокремлення слов'янських народів із праслов'янського генетичного дерева, яке по суті є праукраїнським, оскільки ще з V ст. зростало на українських землях з центром на Волині»³⁶. І його не бентежить, що та слов'янська

прабатьківщина, яку методами лише археології (хоч етногенетичні студії передбачають синтез різних типів джерел) віднайдено на правобережному Поліссі України, є вельми пізньою, не раніше III ст. до н. е. (а де ж слов'яни були до цього?). А от лінгвісти (О. Трубачов, О. Стрижак) початок слов'янства виводять на кілька тисячоліть раніше, і до того ж із середнього Дунаю³⁷. Нагадаю також, що навіть за означеною версією археологів слов'янська прабатьківщина знаходилася на землях не тільки України, а й Польщі. А дехто з зарубіжних дослідників узагалі розташовує її лише в Польщі. До того ж, перш ніж стати українцями, слов'яни мусили ще заселити більшість її лісостепових теренів з дуже локального району правобережного Полісся. Крім того, як міг «праукраїнський» народ складатися з інших народів? Адже відомі з літопису поляни, уличі, волиняни, дуліби, бужани, тиверці, хорвати, деревляни, сіверяни й були, в усякому разі на час формування Київської Русі, окремими етносами, які сприймали один одного як «не своїх» і навіть частенько воювали один з одним³⁸. Не бентежить Л. Залізняка й те, що за даними археологів та лінгвістів терени майбутніх Білорусі і Росії заселялися значною мірою (а деякі регіони й переважно) не з території України, а з заходу, за літописом «від Ляхів»³⁹. Зі слов'ян, які мешкали на початку великого слов'янського розселення VI–VIII ст. на українських теренах, в основному лише творці лівобережної колочинської археологічної культури та їхні нащадки взяли активну участь у заселенні земель, що лежать на північ і північний схід від України⁴⁰. Не слід забувати й про потужну дію етнічного субстрату. Адже саме субстратне населення – на теренах Білорусі балти, в Росії переважно угро-фіни, а в Україні в основному іранці – змінили етнічність і етнокультуру слов'ян, які склали суперстрат, таким чином, що це привело до формування українців, росіян і білорусів.

Подібну версію походження українців відстоює і Я. Дашкевич. Він уподібнив процес етногенезу східнослов'янських народів – розпаду атомного ядра, яким є саме українці, чи їхні предки. Все ж Я. Дашкевич не поширює свою версію на інші, окрім росіян та білорусів, слов'янські народи⁴¹.

У зв'язку з концепціями, які відстоюють вказані автори нагадаю, що основними параметрами націоналістичних міфів якраз і є: а) опускання історії власного народу якомога далі в глиб віків та б) включення в орбіту впливу свого народу якомога більшої території⁴². Тобто політика й ідеологія в етногенетичних побудовах згаданих авторів, безумовно, присутні. А взагалі, при читанні праць сучасних вітчизняних дослідників україногенезу закрадається крамольна думка, що дехто з них не вельми володіє сучасними теорією та методиками вивчення етногенезу. Адже вони зовсім не потрібні для конструювання ідеологем. Узагалі ж, вивченням етногенезу науковці різних країн (у тому числі й з України) займаються вже давно. В ході означених досліджень теорія і практика студій з етногенезу пройшли декілька етапів розвитку й на сьогодні є достатньо розробленими, включаючи кілька, іноді достатньо різних,

підходів. Але незважаючи на всю різницю між ними, це є справжні, часто доволі складні, теоретико-методологічні підходи та конкретні методики етногенетичних студій, головною складовою яких є комплексність і синтез джерел⁴³.

Тут варто зазначити, що з теорією й методиками етногенетичних студій у середовищі українських учених сьогодні складається дещо своєрідна ситуація. З-поміж археологів та лінгвістів, які переважають і займаються в Україні вивченням етногенезу українців, чомусь мало хто звертається до зазначених вище та аналогічних праць науковців, які виробили загальноприйняті на сьогодні методологію та конкретні методики етногенетичних досліджень. Серед українських науковців переважно прийнято винаходити, що називається, «власний велосипед» у цій справі. Можливо, тут зіграла роль ще радянська традиція вивчати етногенез східнослов'янських народів силами винятково археологів, істориків та лінгвістів. У СРСР так було з причин політико-ідеологічних: представниками названих конкретних наук легше було маніпулювати, а власне етнологи до вирішення цієї проблеми не дуже й прагнули долучитися (як то кажуть, «од гріха подалі»). Ця ситуація зберігається і в сучасній Росії.

Українські ж археологи й лінгвісти, судячи з усього, і собі беруть приклад з колег росіян, не прагнучи використовувати вже вироблені етногенетичні методики. А дарма. Адже сучасна етнологія нагромадила значні напрацювання у цій галузі. Причому свій внесок у цю скарбничку робили далеко не одні власне етнологи за вузькою спеціалізацією. Достатньо згадати причетного до археології філолога В. Петрова та археолога М. Брайчевського (Україна) чи археолога Л. Клейна й антрополога В. Алексєєва (Росія). Щоправда, видатна особистість завжди залишається видатною. Тому неординарні українські вчені, які представляють конкретні науки, хоч і не завжди враховують означені напрацювання, проте, винаходячи згаданий «велосипед» етногенетичної методології і методики українського етногенезу, часто приходять до тих же висновків та результатів⁴⁴. Це, до речі, ще раз підтверджує правильність означених наукових підходів, зокрема, комплексності й синтезу джерел.

Слід зазначити, що поряд із авторами, які конструюють концепції існування «старшого брата», в українській науці були і є вчені, праці яких демонструють орієнтованість на встановлення наукової істини. Ці дослідники якраз і відстоюють ідею незалежного від самого початку етногенезу різних слов'янських народів. Саме від їхніх робіт відштовхувався та великою мірою спирався на них автор цих рядків при вивченні походження українців.

Розпочати слід з праць М. Костомарова «Думки про федеративне начало в давній Русі», «Риси народної південноруської історії» і, особливо, «Дві східнослов'янські народності»⁴⁵. В них учений фактично першим як етнолог звернув увагу на існування у Давній Русі локальних (названих пізніше «земельними») етносів, а також науково обґрунтував положення про те, що українці є окремим народом, відмінним від російського етносу, з яким його тоді, як

правило, ототожнювали, зводячи відмінності лише до незначних етнокультурних особливостей. Учений, наскільки це дозволяв український і російський народи, з їхніми окремими своєрідними рисами, які ми називаємо етнічними, хоч він цього терміна й не вживає з причини невиробленості етнологічної термінології в XIX ст.⁴⁶. При цьому, у виклад фактичного матеріалу та його інтерпретацію органічно вплітаються важливі теоретичні положення щодо природи етнічного, як суто людського механізму адаптації до різних природно-географічних і соціальних умов. Ці положення остаточно були сформульовані й обґрунтовані лише у наш час⁴⁷.

Попри певну романтичну складову (взагалі властиву його часові), дослідження М. Костомаровим етногенезу українців та росіян, а також характерних рис їхніх етнічних культур і ментальностей якраз і є блискучим прикладом застосування означених теоретичних положень. Як вважає вчений, підставою для формування українського та російського народів із самого початку були різні природно-географічні й етнокультурні середовища. «Одні й ті ж спільні начала на Півдні (в Україні – В. Б.) встановлювалися, утверджувалися, видозмінювалися інакшим чином, ніж на Півночі (в Росії – В. Б.)», – пише він⁴⁸. У результаті, в українців і росіян виробилися зовсім різні риси культури та ментальності («способу мислення»). Формування етнокультурних особливостей українського етносу почалося, на думку вченого, вже у давньослов'янську добу, що підтверджується сучасними дослідженнями⁴⁹. Адаптація до місцевих природно-географічних, а також соціально-історичних умов, де активним чинником життя виступали, поряд зі слов'янами, «інородці тюркського племені – Чорні Клобуки, Торки, Берендеї», привело до утворення українського народу.

Наступним дослідником, теоретичні положення якого мали для автора цих рядків важливе значення, є В. Петров. У книзі «Походження українського народу» він показав, як різноетнічне населення України впродовж тисячоліть формувало ту, максимально адаптовану до умов нашої країни, традицію життєдіяльності та взаємодії з місцевим природним і соціальним середовищем, яка визначила при етногенезі українців особливості їхньої етнокультури, що, у свою чергу, зумовила появу відповідної етнічності. Крім того, В. Петров іще в 1940-х роках указав на необхідність комплексності джерел та поєднання результатів досліджень кількох конкретних наук для вивчення українського етногенезу. «Немає сумніву: лише об'єднавши матеріали археології, антропології, етнології й мовознавства, можна розв'язати складне й відповідальне питання етногенезу українського народу», – зазначає вчений⁵⁰.

Дуже просунувся на шляху вивчення походження українського народу М. Брайчевський, який у книзі «Походження Русі» сформулював власні теорії й методику етногенезу та застосував їх стосовно українців. Він ще до Ю. Бромлея дав власне визначення етносу, хоч і не вичерпне (не приділив належної уваги самосвідомості), але достатньо правильне⁵¹. М. Брайчевський також

іще до появи хрестоматійних на сьогодні методик етногенетичних студій дуже слушно наголошував на комплексності та синтезності джерел вивчення походження народів: «Етногенез – проблема, так би мовити, міждисциплінарна, вона є прерогативою і історії, і археології, і етнографії, і мовознавства, і антропології. Нехтування хоча б одним якимось видом джерел може привести до дуже небажаних і прикрих наслідків»⁵². Він підкреслював, що етногенез не є простою диференціацією первинної етнічної спільноти на ряд інших, як це нерідко вважають, ототожнюючи його з глотогенезом. Як правило, процес утворення етносу зводиться не до диференціації, а до об'єднання та консолідації суперстрату з субстратом, тобто до їхньої інтеграції. Адже «переселенці знаходили на нових землях губільне населення, що, само собою зрозуміло, теж належало до якогось етнічного масиву і мало свою мову, і змушені були так чи інакше вступати з ними у безпосередні і тісні стосунки»⁵³. Тобто М. Брайчевський у ході етногенезу надавав великого значення етнічному субстратові.

Учений детально розглянув етнокультурну складову етногенезу українців, застосувавши, до речі, результати картографування, що висвітлює ті аспекти проблеми, які без цього залишаються непоміченими. Він також визначив момент вступу україногенезу в завершальну стадію та вказав важливі політичні чинники цього: «На території Південної Русі виразно намітилася політична колізія, яка у найбільш яскравому вигляді промовляла про себе напередодні монгольської навали: виявлення в межах майбутньої України двох політичних інтеграційних центрів – західного (Галичина і Волинь) і східного (Чернігів). Ці два епіцентри впродовж кінця XII – першої половини XIII ст. вели між собою наполегливу боротьбу за те, щоб очолити об'єднувальні тенденції у межах всієї Південної Русі (...) і де активно відбувався процес формування української народності. Головними речниками цих тенденцій виступали волинська і чернігівська династії князів – Романовичі і Ольговичі, що являли собою найбільш серйозних претендентів на честь фундаторів української держави»⁵⁴. Гадаю, сформулювати етногенез українців у повністю завершеному вигляді М. Брайчевському завадили лише дві обставини: відсутність у той час таких великих напрацювань конкретних наук, які маємо сьогодні, і радянська цензура.

Для нашої роботи велике значення як методологічного, так і конкретно фактологічного плану мали також праці в рамках вузьких наукових галузей, хоч і не завжди присвячені спеціально етногенезові українців, але такі, що без їхніх висновків дослідження навряд чи відбулося б. Так, іще в 1950–1960-х роках мовознавець А. Генсдорський простежив етапи і час поширення етнонімів, похідних від топоніма «Русь», на теренах, де постали східнослов'янські народи⁵⁵. Я. Ісаєвич визначив політико-ідеологічні пастки, які чигають на дослідників етногенезу українців, а також вказав, що, починаючи з середини XIV ст., умов для утворення українського народу не було, оскільки українські землі

надалі входили до складу кількох сусідніх держав, тобто були розрізані їхніми кордонами на частини⁵⁶. В. Баран фактично підсумував усе, що зроблено на 1990-ті роки у плані вивчення етногенезу українців на археологічному матеріалі та простежив витоки етнокультурної своєрідності слов'янських народів, які сягають сивої давнини. Він наголошує, що етнокультурні відмінності, які спостерігалися в середовищі давнього слов'янства, вже тоді заклали поділ слов'ян у майбутньому на окремі етноси⁵⁷. Дане положення, до речі, спростовує існування будь-яких «старших братів». Саме це доводить на мовному матеріалі й мовознавець Г. Півторака⁵⁸. Він простежує формування української мови, а також аналізує мовні матеріали, які, разом з археологічними, історичними, антропологічними та іншими джерелами, уможливають вивчення процесу формування українського народу⁵⁹.

Лінгвіст О. Ткаченко обґрунтував важливе положення про те, що глотогенез східнослов'янських народів ішов не по лінії поділу єдиної (давньоруської) мови на різні східнослов'янські мови, а шляхом утворення з давньослов'янських діалектів кількох груп мікромов, які потім об'єдналися в українську, російську та білоруську мови. Він вказує: «Процес утворення трьох східнослов'янських мов був не стільки процесом диференціації того, що вже було диференційоване, скільки процесом інтеграції цих реальних (прото) українських, (прото)російських і (прото)білоруських мікромов у пізніші єдині українську, російську і білоруську мови»⁶⁰. Подібну думку висловлював також Ю. Шевельов⁶¹.

Існування груп мікромов в епоху удільної роздробленості відповідає обставинам середньовічного політичного життя. Адже Русь, як і інші країни Європи, існувала тоді у вигляді цілого конгломерату фактично незалежних держав-князівств. А політичній дрібності відповідала етнічна дрібність, на що звернув увагу історик О. Головка⁶².

До думки про існування в Давній Русі «земельних» етносів, кожен з яких заселяв окрему «землю», він і автор цих рядків прийшли незалежно й практично одночасно, тільки О. Головка більше акцентує на політичній складовій, ми ж – на етнічній. Це повністю узгоджується з етнічною ситуацією в середньовічній Європі, кожна з країн якої заселяла ціла низка «обласних» (термін М. Колесницького) етносів: у Франції – гасконці, нормандці, бургундці, пікардійці, провансальці та інші, в Германії – саксонці, гессенці, швартенбержці, шваби, тюринги й інші⁶³. У Київській Русі проживало більше десятка етносів, яких, відповідно до місцевої специфіки, можна назвати «земельними». Саме «земля», яку складали одне чи кілька князівств, в епоху удільної роздробленості відповідала поняттю «країна»⁶⁴. На території України «земельними» етносами були русь, галичани, володимирці-волинці; в Росії – новгородці, ростово-суздальці, рязанці; у Білорусі – полочани та смольняни; існували й інші, дрібніші «земельні» етноси⁶⁵. Крім того, дослідження О. Головка, а також Л. Войтовича з політичної історії південноруських земель (у перспективі – України)

перед монгольським завоюванням та в часи панування монголів показали, що то був період політичного об'єднання цих теренів і відносного відмежування від земель північноруських⁶⁶. А це створило умови для завершення етногенезу українців.

Крім зазначених робіт, автор цих рядків при вивченні етногенезу українців користувався багатьма працями археологів, лінгвістів, істориків, етнологів, фольклористів, антропологів, мистецтвознавців, географів, які дали необхідні фактичні дані. До речі, серед цих праць є й публікації моїх світоглядних опонентів, які, проте, містять дуже цінні фактичні матеріали. Наприклад, такими є ціла низка досліджень П. Толочка, В. Ключевського, В. Седова, І. Фроянова, О. Трубачова, В. Мавродіна та інших, без яких немало моментів власної версії українського етногенезу вибудувати мені було б вельми важко.

Завершуючи даний історіографічний огляд, зазначимо, що поширений стереотип стосовно великої складності вивчення проблеми етногенезу українців не відповідає дійсності. Адже коли не впадати в політику та ідеологію, то нагромаджений на сьогодні конкретними науками масив фактажу, а також сформульовані методики етногенетичного синтезу дозволяють вирішити її достатньо успішно.

Примітки:

1. Балушок В. Етногенез українців / В. Балушок. – К., 2004; Його ж. Українська етнічна спільнота: етногенез, історія, етнімія. – Біла Церква, 2008.
2. Саме легкість внесення в етногенетичні студії політико-ідеологічної складової є однією з причин того, що західні дослідники не часто звертаються до цієї теми (див.: Крюков М.В. (Рецензія) В.П. Алексеев. *Этногенез*. – М., 1986. – 176 с. / М.В. Крюков // *Советская этнография*. – 1988. – № 1. – С. 155). Свого часу в СРСР етногенетичним дослідженням приділялася велика увага, але в них теж було багато політики та ідеології (Шнирельман В.А. *Злоключения одной науки: этногенетические исследования и сталинская национальная политика* / В.А. Шнирельман // *Этнографическое обозрение*. – 1993. – № 3). Разом з тим, кожне етногенетичне дослідження, якщо відкинути політику й ідеологію, є дуже цікавим науковим пошуком. Інша справа, що науковець не завжди може відсторонитися від політико-ідеологічних чинників.
3. Серед наведених робіт не називаю книжки Ю. Фігурного з претензійною назвою «Фаховий аналіз проблеми походження українців і професійне вивчення українських етнічних, націєтворчих і державотворчих процесів вченими відділу української етнології ННДІУ МОН України в кінці ХІХ – на початку ХХІ століть» (К., 2011). Адже даний публіцистичний опус є яскравим прикладом доволі незграбного маскуванню ідеології й політики під науку. Та й фахівцем з етнології Ю. Фігурного назвати аж ніяк не можна. Для публікацій цього автора характерна яскраво виражена неоромантична спрямованість, вельми вільне поводження з фактами і численні фантазування.
4. Polonska-Wasilenko N. *Zwei Konzeptionen der Geschichte der Ukraine und Russland (Mit Bibliographie der wissenschaftlichen Werke der Vervasserin)* / N. Polonska-Wasilenko. – München, 1970.

5. Толочко П. Київська Русь / П. Толочко. – К., 1996. – С. 232-237; Його ж. Історики про етнічний розвиток Русі // Етнічна історія давньої України. – К., 2000. – С. 197-205.
6. Ісаєвич Я. Україна давня і нова: народ, релігія, культура / Я. Ісаєвич. – Львів, 1996. – С. 22-43; Баран В. Давні слов'яни / В. Баран. – К., 1998. – С. 55-68, 136-164 та ін.
7. Момрик А. Біблійна генеалогія в етногенетичних концепціях польських та українських хроністів (до постановки проблеми) / А. Момрик // *Mediaevalia Ucrainica: ментальність та історія ідей.* – К., 1998. – Т. V; Його ж. Етнічна проблематика в старій історіографії // Україна на межі тисячоліть: етнос, нація, культура. – К., 2000; Його ж. Етногенетичні концепції в донауковий період слов'янознавства і їх місце в сучасній етнології // *Матеріали до української етнології.* – К., 2003. – Вип. 3 (6).
8. Юсова Н. «Давньоруська народність»: зародження і становлення концепції в радянській історичній науці (1930-ті – перша половина 1940-х рр.) / Н. Юсова. – К., 2005.
9. Толочко П.П. Древнерусская народность: воображаемая или реальная / П.П. Толочко. – СПб., 2005.
10. Там само; Толочко П. П. Древняя Русь. Очерки социально-политической истории / П.П. Толочко. – К., 1987. – С. 182, 186-191.
11. Аналіз етнокультурної ситуації в Південній Русі див.: Балушок В. Українська етнічна спільнота... / В. Балушок. – С. 87-127.
12. Мавродин В.В. Образование древнерусского государства / В.В. Мавродин. – Л., 1945. – С. 401, а також с. 395, 400.
13. Толочко П. Післямова / П. Толочко // Грушевський М. Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV сторіччя. – К., 1991. – С. 530.
14. Гуслийстий К.Г. До питання про утворення української нації / К.Г. Гуслийстий. – К., 1967. – С. 9, 12-13.
15. Хабургаев Г.А. Этнонимия «Повести временных лет» в связи с задачами реконструкции восточнославянского глоттогенеза / Г.А. Хабургаев. – М., 1979. – С. 171, 213, 215.
16. Фроянов И.Я. Киевская Русь. Очерки социально-политической истории / И. Я. Фроянов. – Л., 1980. – С. 233-234.
17. Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси / В.Т. Пашуто. – М., 1950. – С. 11-12 (Див.: Пресняков А.Е. Украина // *Вестник культуры и политики.* – 1918. – № 9). Висловлюю вдячність Олександрові Головку, який звернув мою увагу на слова О. Преснякова, В. Пашута і Ф. Шевченка, а також відсилаю читача до його праці: Головка О. Некороновані і короновані королі Південно-Західної Русі / О. Головка // *Княжа доба: історія і культура : зб. наук. праць.* – Львів (у друку).
18. Шевченко Ф. П. Про деякі питання історії України / Ф.П. Шевченко // Шевченко Ф.П. *Історичні студії (До 100-річчя від дня народження).* – К., 2014. – С. 370.
19. Балушок В. Українська етнічна спільнота... / В. Балушок. – С. 165-169.
20. Див.: Бромлей Ю.В. Этнос и этнография / Ю.В. Бромлей. – М., 1973. Так, саме етнологом, хоч це, може, й шокує згаданого вище самозваною «фахівця» з етнології Ю. Фігурного, оскільки в радянські часи офіційною назвою етнології й культурної антропології в СРСР була «етнографія». Проте, якщо виходити не зі схоластики термінів, а з суті, Ю. Бромлей був саме етнологом, оскільки «етнографією», тобто польовою роботою в західних термінах (які, заради узгодження термінології

- з зарубіжними колегами, приймає і автор цих рядків), він не займався, а вирішував теоретичні проблеми своєї науки.
21. Див.: Брук С.И. Метаэтнические общности / С.И. Брук, Н.Н. Чебоксаров // Расы и народы. – М., 1976. – Вып. 6.
 22. Шнирельман В.А. Злоключения одной науки: этногенетические исследования и сталинская национальная политика / В.А. Шнирельман. – С. 63-64.
 23. Толочко П.П. Древнерусская народность: воображаемая или реальная / П.П. Толочко. – С. 5.
 24. Див., напр.: Толочко П.П. Кочевые народы степей и Киевская Русь / П.П. Толочко. – К., 1999. – С. 3, 5, 29, 49, 50, 55, 61, 62, 65, 79 і наст.
 25. Там само. – С. 181.
 26. Детально див.: Балашок В. Українська етнічна спільнота... / В. Балашок. – С. 48-200.
 27. Моця О. Південна «Руська земля» / О. Моця. – К., 2007.
 28. Такої ж точки зору дотримувався останнім часом і російський археолог В. Седов (Седов В. Древнерусская народность и предпосылки ее дифференциации / В. Седов // Ruthenica. – К., 2002. – Т. I. – С. 70-73), переміщуючи, проте, акценти таким чином, що міста в нього, як провідна соціально-економічна й культурна сила, диктували більш відсталому селу свої умови, у тому числі в етнічній площині.
 29. Залізняк А. Походження українців: між наукою та ідеологією / А. Залізняк. – К., 2008. – С. 11. Аналогічні речі автор доводить і в інших своїх публікаціях. Див. напр.: Залізняк А. Походження українського народу / А. Залізняк. – К., 1996. – С. 17, 31, 57 та ін.; Його ж. Від скавнів до української нації. – К., 1997; Його ж. М.Ю. Брайчевський і походження слов'янських народів // Михайло Брайчевський. Вчений і особистість. – К., 2002. – С. 75.
 30. Про етногенез різних народів Європи див.: Народы Зарубежной Европы. – М., 1964-1965. – Т. I-II; Брук С.И. Население мира. Этнодемографический справочник / С.И. Бук. – М., 1981; Развитие этнического самосознания славянских народов в эпоху раннего средневековья. – М., 1982; Развитие этнического самосознания славянских народов в эпоху зрелого феодализма. – М., 1989 (у цій і попередній колективних монографіях автором розділів, присвячених полякам, є Я. Ісаєвич); Арутюнов С.А. Народы и культуры: развитие и взаимодействие / С.А. Арутюнов. – М., 1989. – С. 93 та ін.; Ададуров В. Історія Франції. Королівська держава та створення нації (від початків до кінця XVIII століття) / В. Ададуров. – Львів, 2002; Зеленчук В.С. Проблемы внутренней структуры этноса (румьны-молдаване) / В.С. Зеленчук // Музей. Традиции. Этничность. XX–XXI вв. : материалы Международной научной конференции, посвященной 100-летию Российского этнографического музея. – СПб.; Кишинев, 2002. – С. 179-183.
 31. Серед дослідників поширена думка, що румунський етнос сформувався у VIII–X ст., пізніше, мовляв, цей етнос розпався на мунтянів та молдаван (Зеленчук В.С. Проблемы внутренней структуры этноса (румьны-молдаване)... – С. 180-181). Дійсно, існування на теренах сучасної Румунії в епоху класичного Середньовіччя та в Ранній Новий час таких держав, як Молдова, Мультанія (Валахія) й Трансільванія (Семиграддя) могло спричинити поділ етносу на частини. Проте все ж не зовсім ясно, які чинники могли у VIII–X ст. сформуувати на цій території, що входила до складу сусідніх нероманських держав та знавала постійних іноетнічних вторгнень, румунський етнос. Може, такі умови виникли в часи входження румунських теренів до складу

- Першого Болгарського царства (IX – початок X ст.)? Як бачимо, тут є простір для роздумів.
32. Залізник Л. Походження українців... / Л. Залізник. – С. 12.
 33. З приводу співвідношення археологічної культури та етносу див. спеціальну літературу: Арутюнов С.А. Проблема археологічних критеріїв етнічної специфіки / С.А. Арутюнов, А.М. Хазанов // Советская этнография. – 1979. – № 6; Springer M. Zu den begrifflichen Grundlagen der Germanenforschung / M. Springer // Abhandlungen und Berichte des Staatlichen Museums für Völkerkunde Dresden. – Berlin, 1990. – Bd. 44. – S. 175.
 34. Крюков М.В. Эволюция этнического самосознания и проблема этногенеза / М.В. Крюков // Расы и народы. – М., 1976. – Вып. 6.
 35. Див. про це детально: Posern-Zieliński A. Konsepcje etniczności w amerykańskich studiach etnicznych / A. Posern-Zieliński // Lud. – 1979. – T. LXIII. – S. 3-23.
 36. Залізник Л. Походження українців... / Л. Залізник. – С. 43.
 37. Трубачев О. Н. Этногенез и культура древнейших славян: Лингвистическое исследование / О.Н. Трубачев. – М., 1991; Стрижак О. Етнонімія Птоломеевої Сарматії. У пошуках Русі / О. Стрижак. – К., 1991. – С. 118-121 та ін.
 38. Про те, що ці слов'янські «племена», які етнологи називають «співплемінностями» (інші назви – «великі племена», «метаплемена»), в епоху становлення державної цивілізації виступали етносами, див.: Арутюнов С.А. Народы и культуры... – С. 25; Ісаєвич Я. Україна давня і нова... – С. 33–34. Співплемінності не слід плутати з союзами племен, які є політичними, а не етнічними утвореннями.
 39. Филлин Ф.П. Еще раз о происхождении сочетаний -kl, -gl / Ф.П. Филлин // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – М., 1968. – Т. 27. – Вып. 2. – С. 159; Трубачев О.М. Етимологічні спостереження над стратиграфією ранньої східнослов'янської топонімії / О.М. Трубачев // Мовознавство. – 1971. – № 6; Хабургаев Г.А. Этнонимия «Повести временных лет»... – С. 138; Седов В.В. Восточные славяне в VI–XIII вв. / В.В. Седов. – М., 1982. – С. 8, 58; Баран В. Давні слов'яни... – С. 88, 107-109, 114; Півторак Г.П. Проблеми етно- і глотогенезу кривичів та новгородських словенів у контексті ранньої історії слов'янських племен / Г. Півторак // Мовознавство. – 2013. – № 2-3. – С. 8-17.
 40. Баран В. Давні слов'яни... – С. 109.
 41. Дашкевич Я. Основні етапи етнічної історії української нації / Я. Дашкевич // Родовід. – 1991. – № 2; Його ж. Перегук віків: три погляди на минуле і сучасне України // Україна. Наука і культура. – К., 1993. – Вып. 26-27. – С. 48-52; Його ж. Українські землі в часи галицько-волинської державності (кінець X – середина XIV ст.) // Пам'ять століть. – 2002. – № 4. – С. 7-8.
 42. Див.: Шнирельман В.А. Националистический миф: основные характеристики (на примере этногенетических версий восточнославянских народов) / В.А. Шнирельман // Славяноведение. – 1995. – № 3.
 43. Див. хоча б такі праці: Петров В. Походження українського народу / В. Петров. – К., 1992. – С. 9, 11 (книга була написана в 1940-х роках); Токарев С.А. К постановке проблем этногенеза / С.А. Токарев // Советская этнография. – 1949. – № 3; Брайчевський М.Ю. Походження Русі / М.Ю. Брайчевський. – С. 18-19; Алексеев В.П. Этногенез / В.П. Алексеев. – М., 1986. – С. 3, 6, 7 та ін.; Клейн Л.С. Стратегия синтеза в исследованиях по этногенезу (интеграция наук и синтез источников в решении проблем этногенеза) / Л.С. Клейн // Советская

- етнографія. – 1988. – № 4; Арутюнов С.А. Народы и культуры... – С. 10-13; Moore J.H. Putting Anthropology Back Together Again: The Ethnogenetic Critique of Cladistic Theory / J.H. Moore // *American Anthropologist*. – 1994. – Vol. 96. – Nb. 4; Кюїзенъ Ж. Етнологія Європи. Переклад з франц. / Ж. Кюїзенъ. – К., 2007.
44. Див., напр.: Півторак Г.П. Проблеми етно- і глотогенезу кривичів та новгородських словенів у контексті ранньої історії слов'янських племен... – С. 5-6; Його ж. Деякі методологічні проблеми дослідження етно- і глотогенезу східних слов'ян на сучасному етапі / Г. Півторак // *Мовознавство*. – 2010. – № 2-3. – С. 8-18.
45. Ця робота М. Костомарова (в оригіналі «Две русские народности») при перекладі на українську мову, гадаю, повинна мати саме таку назву, оскільки в ній йдеться про етногенез та етнічні особливості двох східнослов'янських етносів – українців і росіян. Аналогічним прикладом перекладу назви є книга Д. Зеленіна «Восточнославянская этнография» (Москва, 1990), яка в німецькому оригіналі зветься «Russische (ostslawische) Volkskunde», тобто дослівно «Російська (східнослов'янська) етнографія».
46. Костомаров Н.И. Две русские народности / Н.И. Костомаров // *Костомаров Н.И. Собрание сочинений*. – СПб., 1903. – Кн. I. – Т. I. – С. 33.
47. Див.: Sahlins M.D. Evolution: specific and general / M.D. Sahlins // *Anthropological Theory: A Sourcebook* / Robert A. Manners, David Kaplan Editors. – New Brunswick and London, 2009. – P. 229-241 (робота вперше надрукована 1968 року); Арутюнов С.А. Адаптивное значение культурного полиморфизма / С.А. Арутюнов // *Этнографическое обозрение*. – 1993. – № 4.
48. Костомаров Н.И. Две русские народности... – С. 42.
49. Див.: Баран В. Давні слов'яни...
50. Петров В. Походження українського народу... – С. 9.
51. Брайтчевський М.Ю. Походження Русі... – С. 17.
52. Там само. – С. 18-19.
53. Там само. – С. 27, а також с. 21-22, 28.
54. Там само. – С. 192.
55. Генсьорський А. Галицько-Волинський літопис (процес складання; редакції і редактори) / А. Генсьорський. – К., 1958. – С. 86-90; Його ж. Термін «Русь» (та похідні) в Древній Русі і в період формування східнослов'янських народностей і націй / А. Генсьорський // *Дослідження і матеріали з української мови*. – К., 1962. – Т. V. – С. 16-30.
56. Ісаєвич Я. Україна давня і нова / Я. Ісаєвич. – С. 35-36 та ін.
57. Баран В. Давні слов'яни / В. Баран. – С. 6 і наст.
58. Півторак Г. П. Проблеми етно- і глотогенезу кривичів та новгородських словенів у контексті ранньої історії слов'янських племен...
59. Півторак Г. Українці: звідки ми і наша мова / Г. Півторак. – К., 1993; Його ж. Міфи й правда про трьох братів зі спільної колиски (про походження українців, росіян та білорусів) / Г. Півторак. – К., 1998.
60. Ткаченко О.Б. Російська та церковнослов'янська мова (російської редакції) як джерело реконструкції найдавнішого періоду історії української мови / О. Ткаченко // *Мовознавство*. – 1993. – № 2. – С. 16-17.
61. Шевельов Ю. Між праслов'янською і російською / Ю. Шевельов // *Київська старовина*. – 2001. – № 6 (342) (вперше стаття надрукована 1991 року російською мовою).
62. Головка О. Корона Данила Галицького: Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього та класичного середньовіччя / О. Головка. – К., 2006.

63. Колесницкий Н. Ф. Донациональные этнические общности (по материалам средневековой Германии) / Н. Ф. Колесницкий // Расы и народы. – М., 1978. – Вып. 8.
64. Горский А. О древнерусских «землях» / А. Горский // Ruthenica. – К., 2002. – Т. I.
65. Балушок В. Етногенез українців / В. Балушок. – С. 148-166; Його ж. Українська етнічна спільнота... / В. Балушок. – С. 149-162; Головка О. Формування державних утворень у Східній Європі в IX – першій половині XIII ст. / О. Головка // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). – К., 2004. – Вип. 4. – С. 855.
66. Головка О. Князь Роман Мстиславич і його доба. Нариси історії політичного життя Південної Русі XII – початку XIII століття / О. Головка. – К., 2001; Його ж. Корона Данила Галицького...; Войтович Л. Удільні князівства Рюриковичів і Гедиміновичів у XII-XVI ст. / Л. Войтович. – Львів, 1996; Його ж. Штрихи до портрета князя Лева Даниловича // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до XVIII ст.). – К., 2005. – Вип. 5; Його ж. Степи України у другій половині XIII – середині XV ст. // Історія українського козацтва : нариси : у 2 т. / редкол. В.А. Смолій (відп. ред.) та ін. – К., 2006. – Т. 1.

Vasyl Balushok

ETHNOGENESIS OF UKRAINIANS: ABOUT THE HISTORY OF STUDY AND QUESTION OF METHODOLOGY

The basic versions of ethnogenesis of Ukrainians are analyzed in the article. Dividing of conceptions is given by two groups: a) «elder brother», regardless who is proclaimed such; b) independent origin of eastern Slavonic folks. Author names scientific works, which became a basis for him during his study of Ukrainian ethnogenesis. Author pays attention to the methodology and methods of ethnogenesis synthesis.

Key words: *ethnogenesis, Ukrainians, «Old Russian nationality», method, synthesis.*

Васи́лий Балушо́к

ЭТНОГЕНЕЗИС УКРАИНЦЕВ: К ИСТОРИИ ИЗУЧЕНИЯ, ВОПРОСУ МЕТОДОЛОГИИ

В статье анализируются основные версии этногенеза украинцев. Дается деление концепций на две группы: а) «старшего брата», независимо от того, кого таким провозглашают; б) независимого происхождения восточнославянских народов. Названо труды, которые послужили автору опорой при изучении украинского этногенеза. Также уделено внимание методологии и методике этногенетического синтеза.

Ключевые слова: *этногенез, украинцы, «древнерусская народность», методика, синтез.*

Отримано: 22.03.2016.